

שער חזית הדרום: חטיבה 275 ביומיים הראשונים למלחמה

בחינת הלחימה בגזרת חטיבה 275 לאורך היומיים הראשונים למלחמה מתמקדת בקרבות ההגנה והחילוץ לאורך הגזרה. ייתכן שאפשר היה להימנע מהם אילו פקודת "שובך יונים" הייתה יוצאת בזמן הראוי, או שלא הייתה מתקבלת פקודה חלקית ולפיה אין לקדם את הטנקים עקב חשש ליצירת ההסלמה

כוחות שריון של צה"ל בסיני. הטנקים שהגיעו לקרבת המעוזים נאלצו להילחם על תפיסת הרמפות והסנפירים שעליהם היו אמורים להתמקם טרם הצליחה עצמה. צילום: במחנה

יונתן הראל, תלמיד דוקטורט באוניברסיטה העברית

המבצעים של חטיבה 275 ואוגדה 252 לא ברור אם אמנם ניתנה, כללה את השמדת האויב לאחר הצליחה. לצורך הפעלת הפקודה המורחבת אמורים היו להתווסף לחטיבה 275 גדוד שריון וסוללת 175 מ"מ - כוחות שלא הגיעו בזמן אמת. בישיבת קד"ם הרמטכ"ל בנושא תכנוני פיקוד דרום, שנערכה בנובמבר 1972, נקבע כי סד"כ השריון ל"שובך יונים" יכלול 300 טנקים לפחות, וכי על המעוזים להיערך בתוך 72 שעות מרגע מתן הפקודה.³ תפיסת ההגנה של צה"ל בסיני כללה את ההנחה, שלא התממשה, כי אם המצרים ינסו לבצע צליחה היא תתרחש כשעתיים לאחר תחילת הריכוך הארטילרי ולא במקביל.⁴ הנחה בנוגע לסיוע האווירי הייתה כי, במקרה של צליחה, ב-48 השעות הראשונות לא יינתן סיוע, וכוחותינו יצטרכו לבלום בשלב זה את האויב בכוחות עצמם.

מהלך הלחימה ביומים הראשונים

- סד"כ החטיבה בבוקר 6 באוקטובר 1973 (ראו מפה 1): גדוד שריון 9 מחטיבה 14: מפקדת גדוד ב"חצב", שתי פלוגות ב"קטיה", פלוגה ב"צ'רצ'יל" ומחלקה ב"אורקל". סך הכול 34 טנקי מג"ח (פטון 48M).
 - גדוד חי"ר 68 מחטיבה 16, בהצבה במעוזים בגזרת החטיבה.
 - גדוד תותחנים 404: שלוש סוללות 155 מ"מ בפריסה בתעוזים "יורם", "בודפסט" ו"מרתף". ב"בודפסט" עמדו גם שני קני 120 מ"מ להפעלה בידי אנשי הסוללה.
 - פלגת חי"ר מוקטנת מגדוד 424.
 - מחלקת חרמ"ש על גבי 4 נגמ"שים.
- ביום שישי 5 באוקטובר ב-11:00 הוכרזה כוננות ג' ברחבי האוגדה. בשבת 6 באוקטובר ב-10:30 העביר אל"ם נוי לחטיבה את הפקודה שהתקבלה מבסיס האוגדה ברפידים: הפעלת "שובך יונים" ב-13:00: קיפול לאחור של תצפיות ארוכות טווח, פינוי חלקי מעוז "מילאנו" המדוללים (מורכב מארבעה), הקמת חסימות על צירים, והעברת מחלקות טנקים לחניונים קדמיים עם כוננות לתזווה מיידית.⁵

מהות תוכנית "שובך יונים" הייתה הדיפת צליחה אפשרית של המצרים, הגנת נ"מ ובלימה, תוך ספיגת התקפות אוויר, וכוננות להשתתפות בפקודת "בנדיגו". בפועל, היעדר זמן מספיק להתראה הוביל לכך שהתוכנית לא הופעלה

לפי ההתראה שהתקבלה באותו היום ב-10:00, מתקפה מצרית צפויה להיפתח ב-18:00, אך קיים סיכוי שיוכרוז על סיום התרגיל של המצרים. מקדם הביטחון לשעת השי"ן המצרית תוכנן ל-16:00. קוד הפעלת "שובך יונים" הועבר מהאוגדה לחטיבה 275 ב-13:12, ואל"ם נוי הורה לגדוד 9 לצאת אל המעוזים. עם זאת, ב-13:22 התקבלה הוראה מהאוגדה, שביטלה את פקודתו של נוי, לפיה אין להזיז את הטנקים מגדוד 9 מחשש ליצירת הסלמה, ולהפעיל את "שובך יונים" רק על בסיס דילוג של יתר היחידות. הטנקים יועדו לנוע ב-16:00, ובפועל, כשעתיים לאחר תחילת האש. סוללת "יורם" וסוללת

275 הייתה חטיבה מרחבית לא סדירה של אוגדה 252, בפיקוד אל"ם פנחס נוי, החל מספטמבר 1973. החטיבה הייתה אחראית לצפון סיני: גבול הגזרה הצפונית שלה עבר בחוף הים התיכון עד קו "בודפסט"- "אורקל", הדרומי בקו (ממזרח למערב) מדרום לתעוז "מרור", והמערבי בקו התעלה (מפה מעוזי החטיבה מצפון לדרום היו: "בודפסט", "אורקל" (מחולק לשלושה), "לחצנית", "דרורה", "כתובה", "מילאנו" (מחולק לארבעה), ו"מפרקת", ולצידם "טרקלין" שלא בקו התעלה. התעוזים במרחבה היו: "יורם", "מרתף" ו"מרור". מטרת החטיבה בשגרה הייתה להגן בגזרתה ולבלום ולהכיל כל ניסיון להפרת שביתת האש.

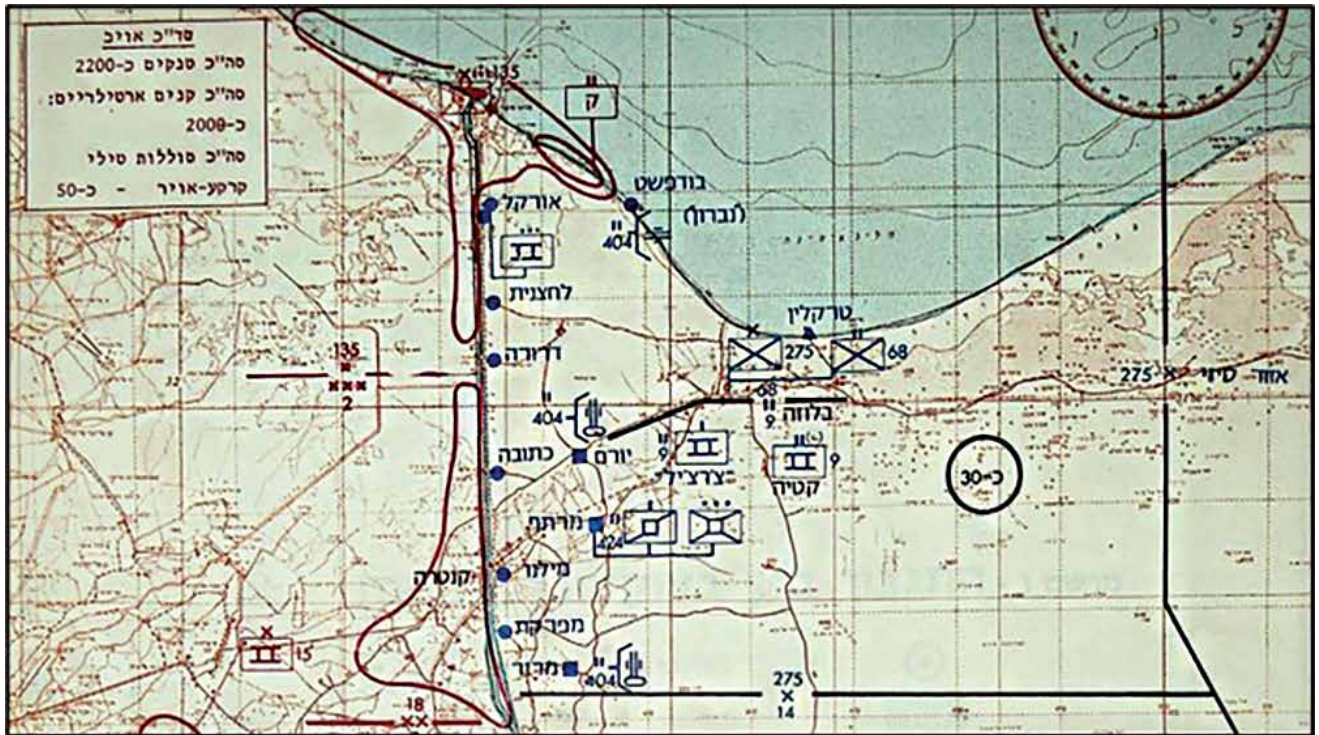
תפיסת ההגנה של צה"ל בסיני כללה את ההנחה, שלא התממשה, כי אם המצרים ינסו לבצע צליחה היא תתרחש כשעתיים לאחר תחילת הריכוך הארטילרי ולא במקביל

תוכניות ההגנה של חטיבה 275

במרכז תוכנית ההגנה של החטיבה עמדו פקודת "שובך יונים" ו"בנדיגו" - מבצע משולב של חילות האוויר והתותחנים שמטרתו חיסול מערך הארטילריה וטילי קרקע-קרקע וקרקע-אוויר שממערב לתעלה. הפעלת "בנדיגו" דרשה התראה של 48-72 שעות. לוח הזמנים נקבע כלקח מתרגיל "איל ברזל" - משחק מלחמה שנערך בסיני ביולי-אוגוסט 1972. לקח נוסף נבע מההבנה שצליחה מצרית מוצלחת תוביל לחוסר יכולת לבצע את התוכנית. "שובך יונים" עמדה בלב תפיסת ההגנה של החטיבה ושל אוגדה 252. כפיתוח נוספו גם תוכנית "צפניה", שעיקרה התקפה מהירה של כוחותינו למניעת מצב של מלחמת התשה חוזרת, ותוכנית "חתול מדבר" - פיתוח מבצעי של "צפניה".

מהות תוכנית "שובך יונים" הייתה הדיפת צליחה אפשרית של המצרים, הגנת נ"מ ובלימה, תוך ספיגת התקפות אוויר, וכוננות להשתתפות בפקודת "בנדיגו". בפועל, היעדר זמן מספיק להתראה הוביל לכך שהתוכנית לא הופעלה. משמעות תוכנית "שובך יונים" בשטח הייתה קידום של כוחות השריון החטיבתיים, על פי פקודת תנועה, וכינוסם בקו המעוזים ועל הרמפות והסנפירים² שהוכנו לצידם. עיבוי זה אמור היה להתווסף לעיבוי התעוזים בסוללות ארטילריה ובפלגת חרמ"ש. "הכנסת היונים לשובך" הייתה אמורה להתבצע בתוך 24 שעות משעת השי"ן לכל הפחות. "שובך יונים" חולקה לפקודה רגילה ולפקודה מורחבת. הרגילה נדונה עד כה, ואילו המורחבת, שעל פי בחינת יומן

מפה 1: היערכות האויב וכוחותינו בדרום אוקטובר 1973, 06:00. מתוך: מלחמת יום הכיפורים - מפות ומבצעים. המחלקה להיסטוריה, צה"ל

יום טוב תמיר. הטנקים של הגדוד נאלצו להתקדם על צירי ה"פלסטיק" בין ביצות לא עבירות, בדרך אל המעוזים, בעוד הגזרה רועשת והמצרים כבר צולחים את התעלה. בעקבות זאת נאלצו הטנקים להתמודד עם שני אתגרים לא מתוכננים, שהובילו את הגדוד לאבדות כבדות. הראשון היה שהטנקים התקדמו למעוזים שאליהם הגיעו המצרים לפניהם, נתקלו במארבי נ"ט והתקשו לנוע לאחור עקב אופי הציר. אלה שירדו מן הציר שקעו בביצות ויצאו מכלל תפקוד. האתגר השני היה שהטנקים שהגיעו לקרבת המעוזים נאלצו להילחם על תפיסת הרמפות והסנפירים שעליהם היו אמורים להתמקם טרם הצליחה עצמה, וזאת בהתאם לפקודת "שובך יונים" שהתממשה חלקית ללא הזות הטנקים.⁷ חיילי גדוד 9 נאלצו להתמודד עם מצב שבו האויב מנצל את אמצעי ההגנה שלהם נגדם.

בבוקר 8 באוקטובר פתחה האוגדה בהתקפה על ראשי הגשר של הארמייה המצרית השנייה במטרה לפרוץ את הקו המרכזי שלאחר הצליחה, אך ההתקפה נכשלה, ואחריה החל שלב הגנה בחזית סיני

טנק מגדוד 9 הגיע למעוז "בודפסט" והחל לנהל לבדו לחימה אל מול רק"ם מצרי שכלל טנקים וזחל"מים. לטנק הצטרף טנק נוסף ויחד הצליחו למנוע את התקדמות המצרים שנעו בשטח הביצות סביב המעוז. התנאים הקשים הובילו גם לתנועה מוטעית - מחלקה של הגדוד בהרכב של שני טנקים הגיעה

"מרום" דילגו ב־13:20, וכל היחידות נכנסו לכוננות ספיגה בעוד המעוזים קיפלו אליהם את התצפיות ארוכות הטווח, ואת חלקיהם המדוללים ("מילאנו", "אורקל").

בניגוד להנחת העבודה של צה"ל, המצרים החלו את הצליחה במקביל להרעשה הארטילרית. ב־14:30 דווח כי חיילי חי"ר מצרים השלימו את הצליחה, וכי במקום לתקוף את המעוזים הם עוברים ביניהם כשפניהם מזרחה

האש פרצה ב־14:00, כאשר חיל האוויר והארטילריה המצרית (סך הכול 2,000 קנים) הרעישו את הגזרה. בניגוד להנחת העבודה של צה"ל, המצרים החלו את הצליחה במקביל להרעשה הארטילרית. ב־14:30 דווח כי חיילי חי"ר מצרים השלימו את הצליחה, וכי במקום לתקוף את המעוזים הם עוברים ביניהם כשפניהם מזרחה. המצרים ביקשו להציב מארבי נ"ט לכוחות השריון שהחלו לזוז בפקודת אל"ם נוי עם תחילת האש ב־14:00. ב־15:00 החלו המצרים לתקוף את המעוזים ממזרח וממערב. הלחימה במעוזים, מכאן ועד הוראת הפינויים, התבססה על גדוד 68 שהיה כלוא בתווך, בין כוחותינו ובין כוחות האויב. אל"ם נוי מציין כי הלחימה המצרית הייתה לא אחידה: עם חלק מהמעוזים, דוגמת "מילאנו", לחמו המצרים בשעות היום בלבד, ואילו מול אחרים התנהלה הלחימה יום וליילה, בלי הפוגה.⁶ ב־14:00 ניהל את הלחימה בתנועה גדוד 9, בפיקוד סא"ל

חיילים מצריים מניפים את דגל מצריים בקו בר לב. לחימת גדוד 9 הפכה מניהול קרב בלימה והגנה נגד צליחה לקרבות חילוץ מול מארבי נ"ט, לאחר צליחה בפועל. מקור הצילום לא ידוע, השימוש על פי סעיף 27 א בחוק זכויות יוצרים

הלילית שניהלו. בליל 8/7 באוקטובר הגיעה לאזור אוגדת מילואים 162 (מפה 2). בבוקר 8 באוקטובר פתחה האוגדה בהתקפה על ראשי הגשר של הארמייה המצרית השנייה במטרה לפרוץ את הקו המרכזי שלאחר הצליחה, אך ההתקפה נכשלה, ואחריה החל שלב הגנה בחזית סיני.

לא ברור מתי הגיעה בפועל ההתראה המוקדמת, שלפיה הפתיחה באש המצרית תהיה ב־18:00. מדיוני ועדת אגרנט עולה כי ייתכן שהדבר היה ידוע כבר ב־5 באוקטובר. עם זאת, קבוצת הפקודות שבה ניתנה ההתראה, ב־6 בחודש, נקבעה ערב קודם לכן ב־19:00

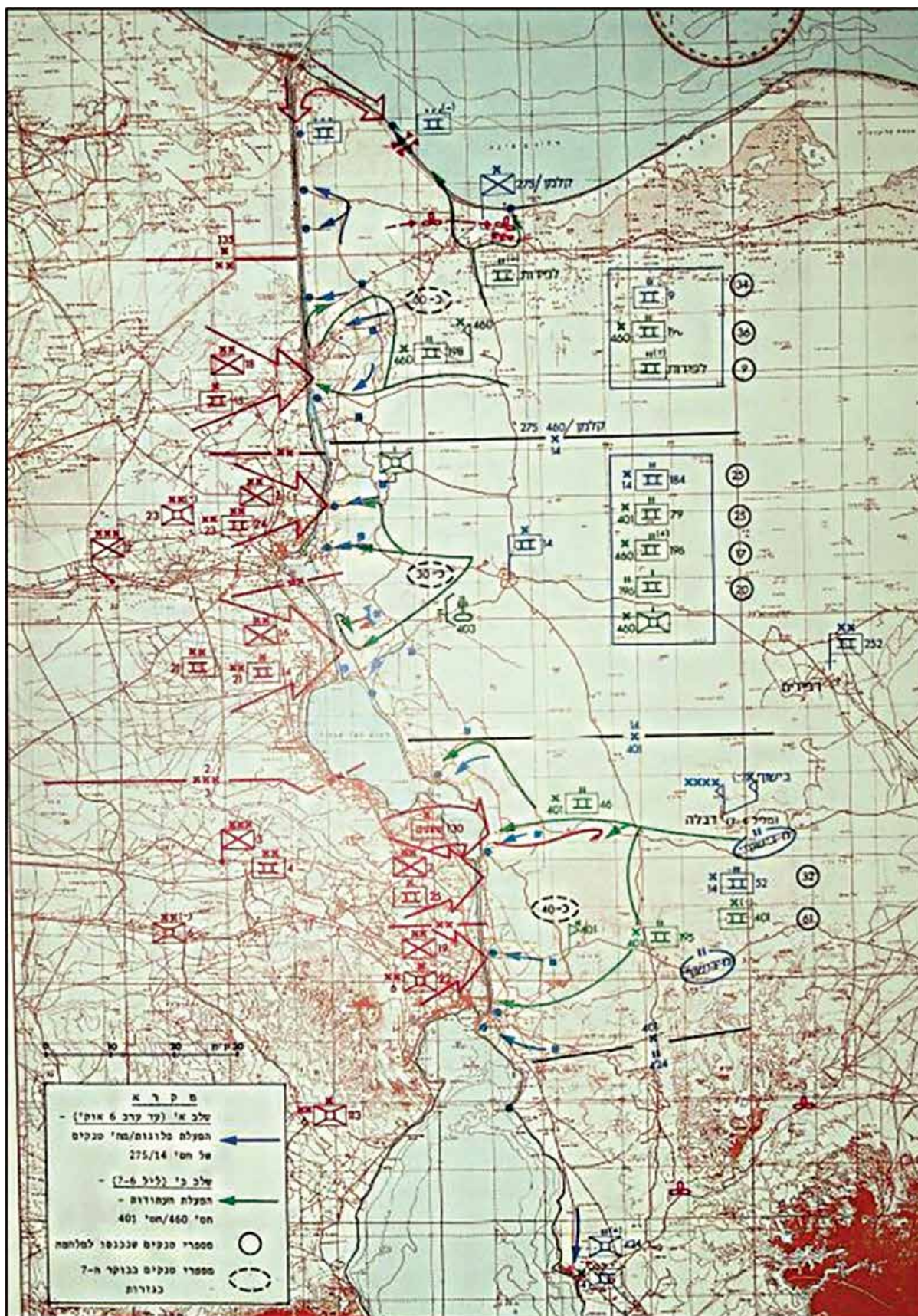
הפערים בין התוכניות למציאות

הפער המהותי בין התוכניות לאופן מימושו כרוך בזמן הפעלת "שובך יונים". הפקודה, שהייתה אמורה להינתן בהתראה מיטבית של 72 שעות, ובמקרה הטוב פחות - 24 שעות, הופעלה באופן חלקי ב־12:13, פחות משעה לפני תחילת הלחימה. גדוד 9 לא נע לעבר המעוזים, משום שתנועתו אליהם בוטלה בפקודת

למעוז "אורקל" במקום למעוז הדרומי יותר "לחצנית". בהגיעם נתקלו במארבי נ"ט וניהלו עימם לחימה עיקשת. הם הצליחו לחסל כמה מארבים ואולם נפגעו בכניסה למעוז. ניסיון חילוץ הכוח הוביל להיתקלות עם מארב נ"ט נוסף. לחימת גדוד 9 הפכה מניהול קרב בלימה והגנה נגד צליחה לקרבות חילוץ מול מארבי נ"ט, לאחר צליחה בפועל. בבוקר 7 בחודש נותרו לגדוד רק ארבעה טנקים תקינים מתוך 34. אי־הגעת הטנקים השפיעה גם על גדוד 68 שהוסיף להילחם על הגנת המעוזים בעודו מנותק מהחטיבה. בין המעוזים ובין כוחות החטיבה עמדו בערב 6 באוקטובר חי"ר ושריון מצריים. בעקבות זאת ניתנה לבסוף, ביום א' בצוהריים, הוראה לפינוי המעוזים. חלק מהלוחמים יכלו להתפנות על בסיס כוחות החטיבה, ואולם מכיוון שהמעוז היה נצור - הפקודה ל"מילאנו" הגיעה ביום ראשון ב־23:00. לפיכך נאלץ הכוח לסגת ברגל, דרך כוחות האויב, ואף התפצל לשניים תוך לחימתו בהתקדמות לאחר היתקלות במארב.

ב־6 באוקטובר ב־16:45 דווח כי לגזרה מגיע גדוד שריון 196 מבית הספר לשריון (חטיבה 460), בפיקודו של גבי עמיר. כוח זה פוצל לשתי פלוגות, נוספה להן פלוגת חרמ"ש, וכולם הפכו ל"כוח לפידות". חיילי גדוד 9 הנותרים הצטרפו לכוחות אלה. חטיבה 460 הגיעה לגזרה בין 22:00-23:00 ושולבה מיד בקרב. בבוקר המוחרת היו 11 טנקים של גדוד 196 באזור "מרתף" וארבעה באזור "מפרקת", וכוחות הגדוד נפגעו מהלחימה

מפה 2: קרבות הבלתימה בתעלה עד בוקר 7 באוקטובר. מתוך: מלחמת יום הכיפורים - מפות ומבצעים. המחלקה להיסטוריה, צה"ל

טנקי גדוד 9, חטיבה 14 בנווה המדבר קטיה לפני המלחמה. פקודת "שובך יונים הופעלה חלקית, וללא קידום גדוד 9 לקו המעוזים, ופחות מכשעה לתחילת ההרעשה המצרית ששולבה עם הצליחה. הצילום לקוח מאתר חטיבה 14

מדובר בעיקר בגדוד 68, שהורכב הן מכוחות סדירים והן מכוחות מילואים. ההיכרות בין הלוחמים הייתה מועטה והם לא הספיקו לתרגל יחד את מהלך הפקודות.¹¹ נוי מציין כי כבר בספטמבר הוא ביקש לתרגל את פקודת "שובך יונים" באופן מלא, על גבי זחלים, אך בקשתו נדחתה. נקבע שהדבר יבוצע לאחר חילוף של גדוד 9 בגדוד 195, אך המלחמה פרצה קודם לכן.¹²

בבוקר 6 באוקטובר היו במרחב האוגדה כ־290 טנקים, אך הם לא הופעלו בזמן נאות לפני הצליחה המצרית, זמן שהוגדר כמינימום של 24 שעות קודם למתקפה המצרית, אלא נעו לקו רק לאחר תחילת המתקפה המצרית בפועל

סיכום

בחינת הלחימה בגזרת חטיבה 275 לאורך היומיים הראשונים למלחמה מתמקדת בקרבות ההגנה והחילוץ לאורך הגזרה. מעדויות אל"ם נוי והכוחות בשטח, גדוד שריון 9 וגדוד חי"ר 68, עולה כי הפער שהוביל לקיומם של קרבות אלו, בשטח החטיבה ולאחר הצליחה, לא נבע מפערי סד"כ, או מתכנון לקוי של ההגנה, וזאת גם ביחס להגדרות בקד"ם הרמטכ"ל, אלא לזמן הפעלת פקודת "שובך יונים". הפקודה הופעלה חלקית, וללא קידום גדוד 9 לקו המעוזים, ופחות מכשעה לתחילת ההרעשה המצרית ששולבה עם הצליחה. כמו כן נראה כי ייתכן שאפשר היה להימנע מקרבות אלו אילו הפקודה הייתה יוצאת בזמן הראוי, או אילו לא הייתה מתקבלת הפקודה מן האוגדה שלא לקדם את הטנקים עקב חשש ליצירת ההסלמה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

האוגדה, ולכן התקשה להגן עליהם ולמנוע את הצליחה. במקום זה נאלץ לנהל קרבות חילוץ שגררו אבדות קשות בנפש. אל"ם נוי מציין כי הפעלת הפקודה בזמן הייתה עשויה לשנות את התמונה, וכי עיבוי כוחותיו בהתאם לפקודה המורחבת היה עשוי אולי אף למנוע את הצליחה.⁸ לא ברור מתי הגיעה בפועל ההתראה המוקדמת, שלפיה הפתיחה באש המצרית תהיה ב־18:00. מדיוני ועדת אגרנט עולה כי ייתכן שהדבר היה ידוע כבר ב־5 באוקטובר. עם זאת, קבוצת הפקודות שבה ניתנה ההתראה, ב־6 בחודש, נקבעה ערב קודם לכן ב־19:00.⁹

תפיסת ההגנה ופקודת "שובך יונים" התבססו על ההנחה כי המצרים, אם יפתחו באש, יבצעו ריכוך ארטילרי של כשעתיים טרם הצליחה. לפיכך אם הייתה ניתנת התראה מתאימה, תוכנית ההגנה הייתה אמורה להוביל למצב שבו המעוזים החלקיים מפונים, ולא להרלוונטיים כבר הוזעקו הכוחות: ארטילריה לקו התעוזים, שריון לקו המעוזים. הכוחות היו אמורים להיכנס לכוננות ספיגה במהלך ההרעשה ולנהל קרבות בלימה מעל גבי הרמפות והסנפירים לאחר מכן. העובדה שהפקודה לא ניתנה בזמן, נוסף על הצליחה המצרית שהתלוותה להרעשה, גרמו להתייצבות כוחות חי"ר מצרי במרחב, לפריסת מארבי נ"ט בצירים המובילים למעוזים, ולכליאת חיילי גדוד 68 בתווך.

לגבי הכוחות המוצבים בגזרת החטיבה, אם היה מדובר ב"שובך יונים" מוקטן לא היה נוצר פער מהותי בין התכנונים האופרטיביים של המטכ"ל ובין יישומם. בבוקר 6 באוקטובר היו במרחב האוגדה כ־290 טנקים, אך הם לא הופעלו בזמן נאות לפני הצליחה המצרית, זמן שהוגדר כמינימום של 24 שעות קודם למתקפה המצרית, אלא נעו לקו רק לאחר תחילת המתקפה המצרית בפועל. אל"ם נוי מדגיש גם הבדל מהותי בין כוחות האויב לכוחותינו - הכוחות המצריים שהו זמן ארוך יותר בקו המערבי והתחלפו רק לעיתים נדירות. לפיכך הם היו אורגניים ואף יכלו לזהות את דפוסי הפעולה של כוחותינו.¹⁰ כוחות החטיבה, לעומתם, התחלפו לעתים קרובות יותר בגזרה.

